

BARABA TATARLARI VE ONLARIN DİL ÖZELLİKLERİ
БАРАБИНСКИЕ ТАТАРЫ И ИХ ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Naile HACIZADE*

Резюме

Барабинские татары проживают в Западной Сибири. Известия о барабинцах и их языке вообще малочисленны. Язык их – тюркский, в разное время определявшийся по – разному, принадлежит к группе кыпчакских наречий и рассматривается как говор татарского наречия. Эта особенность принимается во внимание в исследованиях. Но, можно сказать, что сопоставление с огузскими наречиями оказывает большую помощь в углубленном изучении этого говора и в особенности его лексики.

Anahtar kelimeler: Baraba Tatarcası, Tatarca, Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, dil özellikleri, lehçe, kelime

Ключевые слова

Язык барабинских татар, татарское наречие, по-тюркски, язык азербайджанских тюрков, языковые особенности, наречие, слово.

Sibirya bölgesinde, özellikle Batı Sibirya'da çeşitli Türk toplulukları yaşamaktadır. Yaşadıkları bölgenin ismine Tatar kelimesini eklemekle onları birbirinden ayırt etmeğe çalışmışlar. Tobol Tatarları, Tümen Tatarları, İşim Tatarları, Tara Tatarları, Tura Tatarları, Baraba Tatarları, Çulım Tatarları, vb. coğrafi tanımları ile birbirinden ayrılırken Tatar kelimesi aslında onların birliğine işaret etmektedir. Bunun zıddı olan durumlarla da karşılaşabiliyoruz. Yani bir halk olarak kabul edilen boylar, dil özelliğine göre tasniflerde ayrı-ayrı olarak düşünülebilir. Bunun da en açık örneklerinden biri Altaylardır. Altayca adı altında birleştirilen Altaykiji, Telengit, Teleut, Tuba, Kumandı, Çelkan / Çalkan kavimlerinin dil özellikleri farklı dil gruplarında ele alınmaktadır (N. Baskakov, 1969, :342-349) . Fazla kalabalık olmayan bu Türk boylarının tümünün konuşması sonuç olarak Türkçe diye kabul edilse de kendileri-

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

nin köken açısından Türklüğü zaman-zaman şüphe ile görülür. Türklerin gerçek eski vatanının Merkezi Asya olduğu fikrini savunan bilim adamları hemen-hemen dünyanın bütün bölgelerinde (özellikle Orta Asya'da, Kafkasya'da, Anadolu'da) yaşamakta olan Türkleri yabancı ve sonradan gelmiş bir halk olarak kabul ederler. Ne yazık ki aynı bakış açısı Sibirya'da yaşayan Türkler için de geçerlidir. Şöyle ki M. Ö. dönemlerde Sibirya'da Türk olmayan (soyut bir şekilde Paleosibiryalılar dedikleri) milletlerin yaşadığını ama daha sonralar Türklerin bu milletleri kalabalık bir akımdan daha çok kaynaşma yoluyla asimile ettiği düşüncesi bilimsel çalışmalarda ağırlıktadır. Bu düşünceye göre Ob nehri boyunca Samoyedler, Tobol ve İrtiş nehri boyunca Ugorlar, Yenisey nehri boyunca ise Yenisey kavimleri Türklerin etkisi altında kalarak Türkleşme yoluna gitmişler (A. Dulzon, 1971: 98, 199) . A. M. Sagalayev, Hakaslardan bir boy olarak bilinen Koybalların ve Motorların XVIII. yy' da Güney Samoyed grubu lehçelerinde konuştuklarını fakat bir yüzyıl sonra Türkçe'yi kullandıklarını, Kamasinlerin XIX. yy' ın ortalarında Samoyedce'yi Türkçe'yle değiştiklerini, otuz sene kadar bir süreden sonra ise Rusça'ya geçtiklerini belirtmiştir (Sagalayev, 1991:4) . Baraba Tatarlarının da eski dönemlerde Ostyaklarla bir kavim oluşturdukları kayıtlar arasında yer almaktadır (A. Dulzon, 1971.200; L. Dmitriyeva, 1981:9) . Bu düşünce yönünde birçok diğer Türk boyları için de "köken araştırmaları" yapılmıştır. Fakat konuya bir de şöyle yaklaşalım: Yüzyıllar boyunca bir arada yaşamış olan halkların etkileşimi gayet normal bir durumdur. Türk, Ural, Altay kavimleri arasında özel bir yakınlığın varlığı ise zaten bilinen bir olgudur; Ural-Altay dil birliği teorisinin ortaya atılması da buna dayanmaktadır. Ama yakınlık, aynılık anlamına gelmez ve özellikle XVIII. yy' da bölgenin etnik haritasının artık sabitleşmiş sayıldığı bir dönemde bir boyun kökten değişmesi inandırıcı görünmemektedir.

Sibirya bölgesinde Türklerin tarihi çok eski dönemlere uzar. Arkeolojik bulgular bu fikri kanıtlar niteliktedir. Türkler burada Ural-Altay kökenli halklarla komşu olarak yaşamışlar. Yüzyılların komşuluğu birçok ortak değerlerin oluşumunu sağlamıştır. Kültür, dünyaya bakış açısı, dil bu ortak değerleri bünyesinde korumuş, günümüze kadar getirmiştir. Fakat çok geniş bir alana yayılmış genel Türk dünyasının vahit bir sistem oluşturan değerleri Sibirya'da da baskın bir şekilde varlığını korumuş, yan etkileri kendisinde sadece bir ayrıntı olarak barındırmıştır. Biz, bu makale içerisinde Sibirya'da yaşayan Türklerden yalnız bir boyun -Baraba Tatarlarının dil özelliklerini gözden geçirerek kendi özünü çok zor koşullar altında olsa bile korumaya çalışmış olan bu insanların Türklük bütünüünün bir parçası olduklarını göstermeğe çalışalım.

Baraba Tatarları, Çan gölleri çevresinin ve onların yanında bulunan bataklık Baraba bozkırının eski sakinleridir. Onlar avcılık, balıkçılık ve hayvancılıkla uğraşarak göçebe hayat tarzı sürdürmüşlerdir. Batı Sibirya'da İrtiş ve Ob nehirleri arasında yerleşmiş olan Baraba bozkırı büyük bir çukureldir. Bölgenin, bataklıklardan dolayı sağlıklı olmayan iklimi (bkz.: F. Pavlenkov, 1905: 185) insanların yaşam tarzını da çok etkilemiştir. Sibirya bölgesini bilimsel olarak inceleyen bilim adamları, özellikle

XIX. yy' ın ikinci yarısında Barabalardan bahsederken onları “ölmekte olan, kısa bir zaman sonra tamamen kaybolacak fakir bir halk” olarak nitelemişler. Birçok Sibirya topluluğu ile aynı kaderi paylaşan Barabaların acıklı yaşamı, vicdan sahibi olan insanların içini sızlatmıştır. Bu yönden N. M. Yadrintsev'in çabaları kayda değerdir. N. M. Yadrintsev, Rusya yönetimine, bu insanlara yardım edilmesi, felaketlerinin sebebinin derinden araştırılması konusunda çağrıda bulunmuştur (Konu ile ilgili kaynaklar ve ayrıntılar için bkz.: L. Dmitriyeva, 1981: 10-11).

Birbirinden kısmen kopuk olarak yaşamaları da Barabaların hayatının olumsuz etkenlerindedir. Yakın ve uzak komşular (Kazaklar, Kalmıklar vb.) fazla savaşçı olmayan Barabaların topraklarına sık-sık saldırmış, onları can ve mal kaybına uğratmışlar. Köçim Han'ın yönetimindeki Sibirya hanlığı Rusya Devleti tarafından ele geçirildikten sonra (XVI. yy.) Rusların Sibirya'yı tam bir sömürge haline getirmesi süreci başlamıştır. Önceleri Sibirya Hanlığının terkinde bulunan Barabalar da XVIII. yy' ın 60'lı yıllarından itibaren resmi olarak Rusya'nın tebaalığına geçmiş ve Rus devletine vergi ödemeğe başlamışlar. Bu durum Barabaların yaşamını daha da kötüleştirilmiş, onların nüfus sayısı durmadan azalmaya devam etmiştir. Rus yönetimi Baraba topraklarına sistemli bir şekilde Rus köylülerini yerleştirmiştir. Ortodoks eski inanç savunucuları için ilk önce bir saklanma daha sonra ise bir sürgün bölgesi olmuş Baraba topraklarında XVIII. yy' dan itibaren Rus köyleri oluşturulur. Diğer kesimlerden olan insanlar için de burası bir sürgün beldesi olmuştur. Bataklıkların yavaş-yavaş kurutulması yolların salınması verimli Baraba topraklarında tarımın gelişmesine yardımcı olmuştur.

L. V. Dmitriyeva, Baraba Tatarlarının eski zamanlarda puta taptıklarına dair bilgiler vermiştir (bkz.: L. Dmitriyeva, 1981: 15). Bu bilgiler genel Sibirya panoramında gözden geçirildiğinde Baraba Tatarlarında Şamanizm'in etkili olduğuna hüküm verilebilir. Aslında ayrıca bir araştırma konusu olan dini inançlar sistemi Barabaların günlük yaşamlarına, davranış tarzlarına da yansımıştır. Onların birçok özelliklerini aydınlatmak istersek bu bakış açısı bize yardımcı olabilir (örnek olarak, yemek kültürü, çocuklara isim verme geleneği, ata ruhlarına saygı, doğaya olan sonsuz bağlılık ve uyum vs.).

Baraba Türkleri daha sonraki dönemlerde Müslüman Türk boylarının etkisiyle Müslümanlığı kabul etmişler. Daha Köçim Han zamanında Orta Asya'dan gelmiş ve yerli halkın “pukarlık” (Buhara' lı) diye adlandırdığı Özbekler Batı Sibirya'da yerleşmeye başlamışlar. Bu bölgede İslam dininin sağlam bir şekilde yerleşmesinde onların önemli bir payı vardır. Daha sonra Volgaboyundan, özellikle Kazan, Samara, Saratov vilayetlerinden gelen Tatarlar, İslam dinini daha da yaygınlaştırmışlardır.

Baraba Tatarlarının sayısı 1854 yılında 4946, 1897 yılında 4433, 1980'li yılların başında ise 8000 kişi olarak gösterilmiştir. Bu, XX. yy' da kısmen bir toparlanma olduğu, Baraba Tatarlarının yaşam mücadelesini sürdürdüğü anlamına gelmektedir. Baraba Tatarlarının yaşadıkları bölge, günümüzde Rusya'da Novosibirsk ilinin sınırları içerisindedir. Onlar, Baraba kasabasına bağlı Tamdau, Bakçagül, Engelde, Kösekey; Kuybişev (Kain) kasabasına bağlı Şagır, Omaul, Yargul; Çanı kasabasına bağlı Umar Koşkul, Çöpligül, Belihite, Çörtannu, Ayalu; Kıştau kasabasına bağlı Yanga Mayzass, Tarlar vs. isimli köylerde yaşamaktadırlar.

Baraba Tatarlarının orta ve genç kuşağı Rusça ve Tatarca' yı paralel olarak kullanıyor. Baraba Tatarcası ağız daha çok yaşlı kuşak tarafından bilinmektedir.

Baraba Tatarlarının ağız özellikleri nedir ve hangi Türk lehçesine dayanmaktadır? Bu soru birçok bilimsel çalışmada ele alınmıştır.

Genel olarak varılan sonuç ise Baraba Tatarcasında Volga-Ural (Tatarca ve Başkurtça) ve Kazakça, Altayca grubundan Kıpçak lehçelerinin özelliklerinin birleşmesi ve onun nihayetinde Tatarca' nın bir ağız olduğu şeklindedir.

Batı Sibirya'da coğrafi, tarihi, etnik, etnografik açıdan incelemelerde bulunan (P. S. Pallas, G. F. Miller, İ. G. Georgi, A. F. Middendorf, N. M. Yadrintsev, V. I. Vagin vb.), halk edebiyatı örneklerini derleyen (V. V. Radlov vb.) bilim adamları Baraba Tatarlarının dil özelliklerini de göz ardı etmemiştir. Fakat dilbilimsel olarak ciddi çalışmalar yapmış D. G. Tumaşeva ve L. V. Dmitriyeva'nın isimlerini özel olarak belirtmek gerekir. D. G. Tumaşeva "Tatarca ve Diğer Türk Dilleri Bakımından Sibirya Tatarları Lehçeleri" (1969) isimli doktora tezinde Baraba Tatarcasına da gerekli yer ayırmıştır. Ünlü Türkolog S. Y. Malov'un tavsiyesiyle birkaç kez Baraba Tatarlarının yaşadığı bölgelere giderek gerekli malzeme biriktirmiş olan L. V. Dmitriyeva "Baraba Tatarlarının Dili" isimli bir kitap yayımlatmıştır (1981). Bu kitabın Giriş kısmında Baraba Tatarları hakkında genel bilgi verilmiş, sonra metinler ve bu metinlerin Rusça'ya çevirisi sunulmuştur. Kitapta, aynı zamanda verilen metinler esas alınarak Baraba Tatarca' sından Rusça'ya bir sözlük ve kısa gramatik bilgiler de yer almaktadır. Fonetik, morfolojik ve sentaktik özelliklerin özet şeklinde olsa bile verilmesi, çalışmanın değerini daha da artırıyor.

Bu makale içerisinde biz, L. V. Dmitriyeva tarafından derlenmiş olan metinleri baz alarak Baraba Tatarlarının dil özelliklerini tanıtmaya çalışacağız.

Bahis konumuz, bu ağzın kelime hazinesi üzerinedir. Fakat genel çizgileriyle fonetik ve gramatik özelliklerin belirtilmesi gerektiğini de düşünüyoruz. Bunun ve L. V. Dmitriyeva tarafından derlenmiş metinlere dayanmamızın başlıca nedeni ise şöyle açıklanabilir: Yazı dili olarak Kazan Tatarcasının yoğun etkisi, ağız özellikleri-

nin yavaş-yavaş arka plana çekilmesine götürmektedir. Bunda, bütün Sibiryâ bölgesinde hakim olan Rusça'nın da payı vardır. Radlov derlemeleriyle kendi derlemelerini kıyaslayan L. V. Dmitriyeva 50'li, 60'lı yıllarda artık bazı değişikliklerin olduğunu öne sürmüştür. Bu açıdan XX. yy'ın ortalarında derlenmiş olan metinler, Baraba Tatarcasının bu yüzyılın başında ve sonunda geçirdiği değişimleri karşılaştırabilmek için çok değerli kaynak niteliğini taşımaktadır.

Baraba Tatarcasının en dikkate değer ayırıcı fonetik özelliği "ts" sesine sahip olmasıdır. Örn:

aktsa > akça, *ağats* > ağaç, *ats* > aç, *tsöl* > çöl, *tsüre* > çevre vs. Yörelere göre ts ~ ç değişimi de yapılabilir. Bazı Türk lehçelerinde de (örn.: Azerbaycan Türkçe'si ağızlarında, Malkarcada) görülen "ts" sesi, Kazan Tatarcasının Batı ağız grubunun yani Mişerlerin farklı fonetik bir özelliği şeklinde arz edilmektedir. Bunun yanısıra s ~ z (örn.: *sös* ~ söz, *saman* ~ zaman, *terezze* ~ terese, *ös* ~ öz vs.), p ~ b (*Paraba* ~ Baraba, *paşlık* ~ başlık, *palta* ~ balta, *pay* ~ bay, *pala* ~ bala vs.) değişimleri dikkat çekmektedir. H ve ħ sesleri daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde görülür.

Örn.: *hăläk* "helak", *hem* "hem", *hämi* "herkes", *hötsim* "hücum"; *ħabär* "haber", *ħayvan* "hayvan", *ħalik* "halk"; *ħak* "hak" vs.

"Ö" sesi ile başlayan kelimelerde normal kullanımın yanısıra bazen bir "y" sesinin eklenmesine rastlamak mümkündür. Örn.:

öyl- ~ *öl-* "ölmek", *öylän* "ot, çayır", *öys* ~ *ös* "kendi, öz", *öylim* "ölüm", *öyrät-* ~ *örät-* "öyretmek" vs.

Ünlü fonemlere gelince, Baraba Tatarcasında 12 ünlü belirlenmiştir; bunlardan 8'i (a, ä, o, ö, ı, i, u, ü) Türk lehçelerinin bir çoğunda aynı şekilde kullanılmaktadır; ö, õ, ě sesleri diğerlerinden daha dar telaffuz edilmekte, e sesi ise daha çok kelimelerin ilk hecesinde görülmektedir. Kelimelerde a ~ ä (*aç* ~ *äç*, *çaç-* ~ *çäç-* "saçmak, yaymak, ekmek"), o ~ ı (*sora-* ~ *sıra-* "sormak"), ı ~ i (*çın* ~ *çin* "doğru, gerçek"), a ~ o (*kabak* ~ *kobak*) vb. ünlü değişimlerine rastlamak mümkündür. o ve u seslerinde diftonglaşma ve genel olarak ünlülerin uzatılması meyli izlenebilir. İki hecenin kaynaşması ve komşu hecedeki ünsüzün kaybı da ünlülerin uzaması nedenlerindedir. Bu durumda olan kelimelerin bazıları özellikle ilgi çekicidir. Örn.:

apkäl- < *alıp käl-* "getirmek", *apkät-* < *alıp kät-* "götürmek", *äppar-* < *alıp par-* "alıp götürmek" vb. (krş.: Nogayca *akel-*, *aket-*, Azerbaycan Türkçe'sinde *apar-*). Ünlü uyumunun sağlam bir şekilde uygulanışı Baraba Tatarlarında da fonetik bir kuraldır.

İsmin çekim hallerinin birbirinin yerini alabilmesi Baraba Tatarcasının değişik morfolojik özellikleri arasındadır. Örn.:

kayda parasın "nereye gidiyorsun", *kel mında* "gel buraya", *mëni köl-* "bana gülmek", *anı soñ* "ondan sonra" vb.

Halk ağzından derlenmiş olan metinlerde devrik cümle tipleri ağırlıktadır. Cümlelerde kelimelerin dizilişi onların anlam yüklerine göre yapılmaktadır. Ayrıca cümlelerin şiirsel ifade araçlarıyla donanması da kelime sanatı özelliklerini sergilemektedir. Bazı örnekler verelim.

Alkışlar (hayır-dualar):

Künläriñ kutlı pölsin, Pürüşim! “Günlerin kutlu olsun Pürüşüm” (s. 66).

Yolñ pölsin! “Hayırlı yolculuklar” (s. 70).

Kargışlar (beddualar):

Parğan yolñ par pölsin, kaytkan yolñ yok pölsin! “Varacak yolun var olsun, dönecek yolun yok olsun!” (Gidişin olsun, geri dönüşün olmasın) (s. 35).

Paralelizmler:

Atsarğa eşik yok, kararğa teşik yok.

“Açmaya kapısı yok, bakmaya deliği yok” (s. 69).

Konak kälä kondılar yolda, tüşin kälä tüştülär yold ..

“Konaklama (geceyi geçirme) zamanı geldiğinde yolda gecelediler, durma zamanı geldiğinde yolda durdular” (s. 60).

Köräştilər: ağats tamırı asılıp kaldı, ülän tamırı üsilip kaldı .

“Güreştiler, ağaçların kökü eğildi, otların kökü koptu” (s. 61).

Aylar, yıllar öytäti polar öysip yětäti .

“Aylar yıllar geçti, bunlar büyüdü” (s. 81).

Edebi Sıfatlar:

Ay kuyaşlayın parlıkkan Tayşı “ay, güneş gibi parlayan Tayşı” (s.81), *tönya koptarıp ot aynatıp könniñ kösin köl etkän yäu* “dünyayı koparıp alev saçarak güneşin gözünü kül eden yağ, düşman” (s. 81), *aylanıp tsıkmas ay tängis* “ayın dönerek geçemediği deniz” (s. 34, 35) vb.

Baraba Tatarcasının bizim için özellikle ilgi çekici olan kelime hazinesi, ağırlıklı olarak genel Türkçe kökenli kelimelerden oluşmaktadır. Dilde yer edinmiş yabancı kökenli kelimeler hakkında kısa bilgi verdikten sonra Türkçe kökenli kelimeleri belli yönlerden değerlendirmeğe çalışacağız. Baraba Tatarcasındaki yabancı kökenli kelimeleri, esasen Rusça ve Arapça-Farsça kökenli olarak ayırabiliriz. Rusça’yı kulla-

nırken bu dilin kurallarına uyulsa da Baraba Tatarcasına girmiş Rusça bazı günlük kelimelerin değiştiğini görebiliyoruz. Örn.: *bädrä* < *vedro* “kova”, *maladäts* < *molodets* “aferin”, *räbiyata* < *rebyata* “çocuklar”, *äpiçär* < *ofitser* “subay”, *prämä* < *pryamo* “doğrudan”, *kırapast* < *krepost* “kale”, *korot* < *gorod* “şehir” vb.

Arapça-Farsça kökenli kelimeler arasında İslam diniyle ilgili terimler dışında günlük kullanım kelimeleri de yer almaktadır. Örn.:

azıs ~ *kazıs* < aziz, *Alla* < Allah, *asan* < ezan, *ägär* < eğer, *vakıt*, *därya* < derya, *din*, *dönya* < dünya, *döräs* < dürüst, *duğa* < dua, *kabul*, *kabir*, *kısmat* < kısmet, *komır* < ömür, *kıbadät* < ibadet, *körmät* < hürmet, *mäktäb* < mektep, *miskin*, *nadan*, *röksät* < ruhsat, izin, *säläm* < selam, *şart* vb.

Baraba Tatarcası, temel olarak genel Türkçe’ye dayanmakla diğer Türk lehçeleriyle benzer ve farklı özellikler de taşımaktadır. Bölge olarak yakınlığının bulunduğu Sibiryâ Tatarları, Tobol-İrtiş ağzı, özellikle Tevriş ağzı ile benzerliklere sahiptir. Kazakça’yla, Altay ağızlarıyla olan ortak özelliklerin de Baraba Tatarcasında yeri vardır. Bütün bunlarla birlikte, daha önce de bahsedildiği üzere, Kazan Tatarcasıyla olan yakınlık ağır basmaktadır. Dolayısıyla Kıpçak grubu lehçelerinin çizgileri Baraba Tatarcasında da öne çıkmaktadır. Daha önce belirttiğimiz çalışmalarda özellikle bu çizgiler temel olarak alınmıştır. Oğuz grubundan olan lehçelerle kıyaslamamızın ise hemen-hemen hiç yapılmadığı söylenebilir. Böyle bir mukayese, her iki açıdan ilginç olabilir. Baraba Tatarlarının çok eskiden beri kompakt olarak yaşadıkları bölgede Oğuzca özelliklerinin de yer alması ve bu özelliklerin diğer lehçelerde de bulunabilmesi; aynı zamanda örnek olarak Oğuz lehçelerinden sayılan Azerbaycan Türkçe’sinde Baraba Tatarcasının daha çok Kıpçaklara özgü kelimelerinin kullanılması Eski Türkçe’nin gelişim yönleri konusunu aydınlatacak noktalardan sayılabilir. Ama burada Baraba Tatarcasında gördüğümüz bazı ilginç kelime ve ifadeleri belirtmeden de geçemeyeceğiz. Örn.:

alamış “küçük halı”, *açkeç* “anahtar”, *alyapkeç* “önlük”, *açılma* “pencere”, *aş kazanı* “mide”, *äyri* “nehir, çay”, *baskıç* “merdiven basamağı”, *böyläk* “orman”, *imän* “meşe ağacı”, *yazmış* “kader”, *yal* “ödül”, *yala* “tarak”, *yurtkeç* “hayvan”, *karaldı* “bina, tesis”, *katmış* “yüzük”, *kuba* “avlu kapısı”, *oğış-* “birbirini tanımak”, *otkak* “so-lungaçlar”, *tulım* “saç örgüsü”, *ölnä* (< *ulı inä*) “büyük anne” vb.

Türkiye Türkçe’sinde kullanılan, Azerbaycan Türkçe’sinde ise bulunmayan bazı kelimeleri Baraba Tatarcasında görebiliyoruz. Bu kelimelerde bazen fonetik değişikliğin olması da mümkündür. Örn:

aba > *abla*, *bek* ~ *päk* > *pek*, *ilt-* > *ilet-*, *yaka*, *kır*, *kölmek* > *gömlek*, *män* > *ben*, *orman*, *sämis* > *semiz*, *tökir-* > *tükür-*, *tsirik* > *çeyrek*, *saz* vb.

Azerbaycan Türkçe'sinin yazı dili ve ağızları da bazen Baraba Tatarcasıyla benzerlik arz etmektedir. Yazı dilinde gördüğümüz *indi* (Türkiye Türkçe'sinde "şimdi"), *birgä* (Türkiye Türkçe'sinde "birlikte"), *gayıt-* > *kayıt* (Türkiye Türkçe'sinde "geri dönmek"), *gayçı* > *kaytsı* (Türkiye Türkçe'sinde "makas"), *gatıg* > *katık* (Türkiye Türkçe'sinde "yoğurt"), *haşan* > *kaşan* (Türkiye Türkçe'sinde "ne zaman"), *gısgır-* > *kıtskır-* (Türkiye Türkçe'sinde "bağırarak"), *neçä* > *nätsä* (Türkiye Türkçe'sinde "kaç"), *ohşa-* > *okşa-* (Türkiye Türkçe'sinde "benzemek"), *bäri* > *päri* (Türkiye Türkçe'sinde "buraya, bu tarafa"), *öt-* (Türkiye Türkçe'sinde "geçmek"), *tap-* (Türkiye Türkçe'sinde "bulmak"), *tokta-* (Türkiye Türkçe'sinde "durmak, soluklanmak"), *kürän* > *körän* (Türkiye Türkçe'sinde "sarı kırmızı karışımı bir renk"), *oğurla-* > *urla-* (Türkiye Türkçe'sinde "çalmak"), *ud-* > *ut-* (Türkiye Türkçe'sinde "kazanmak"), *çuğundur* > *çögändär* (Türkiye Türkçe'sinde "pancar"), *tala* (Türkiye Türkçe'sinde "bozkır"), *toy* (Türkiye Türkçe'sinde "düğün") vs.

Azerbaycan Türkçe'si ağızlarında rastladığımız *ağın-* "yükseğe kalkmak", *yavık* "yakın", *görkäç-* ~ *görsät-* "göster-", *çibin* ~ *çivin* "sinek" gibi kelimeler Baraba Tatarcasında da vardır.

Bunların dışında bazı kelimelerin kıyaslanması anlam yönünden belli fikir edinmemizde yardımcı olabilir. Baraba Tatarcasında "dayı, amca" anlamında *abış* kelimesi bulunmaktadır. "Dost, arkadaş" anlamında ise *alış* kelimesini görüyoruz. Bu kelimeler aynı anlamlarla Azerbaycan Türkçe'sinde bulunmasalar da özel isim (erkek ismi) olarak kullanılmaktadırlar. Frenküzümü anlamı Azerbaycan Türkçe'sinde *karağat* kelimesiyle ifade edilir. Renklerine göre ise *kara karağat* ve *kırmızı karağat* ayrılmaktadır. Baraba Tatarcasında da *kara karağat* ve *kızıl karağat* kelimeleri aynı görevi taşıyor. Ama bununla birlikte "kızıl karağat" varyantı da mevcuttur. Bu da kelime kökünün *karağat* değil, *gat* ~ *kat* olduğunu ortaya çıkarıyor. "Kat" kelimesi M. Kaşgarlı tarafından da belirtilmiştir (bkz.: M. Kaşgarlı, III, 146,147). "Aran" kelimesi Azerbaycan'da dağlık bölge karşıtı olarak, bozkır, step anlamını bildiriyor (krş.: çok düşünmek, bir konuyu her yönüyle düşünmek anlamında olan "dağı arana, aranı dağa taşımak" deyim). Baraba Tatarcasında ise bu kelime ahır anlamına geliyor. Aynı kelimenin bu farklı anlamları ifadesine dayanarak köken birliğine karar vermek zordur. Türkiye Türkçe'sinde de çok iyi bilinen "oba" kelimesi de anlam değişikliği göstermektedir. Bu kelimenin Baraba Tatarcasındaki anlamı, "tepe, höyük" tür. *Balçık* kelimesi de anlam ayrılığı gösteren kelimeler arasında yer alıyor. Azerbaycan Türkçe'sinde "çamur" manasını ifade ettiği halde Barabalarda "toprak, zemin" anlamındadır. Bu anlamlar arasında dolaylı olsa da bağlantı kurmak mümkündür. Baraba Tatarcasında hamile olma anlamındaki *aylu künnü* ifadesine Azerbaycan Türkçe'sinde *ayının gününün içinde olmak* şeklinde rastlanır. Bu ifadeler, temel olarak aynı anlam kaynağına dayandırılabilir. *Yal* kelimesinin anlam nüansları da ilginç fikirler doğurur. Barabalarda *yal* kelimesi omonim olarak birbirinden çok farklı olan iki anlamı ifade eder: ödül ve yele. Azerbaycan Türkçe'sinde de bu kelimenin birkaç anlamı vardır; bunlardan "yele" anlamı Baraba Tatarcasıyla aynıdır, kelimenin "köpeğe verilen yiyecek" ve "tepe, yükseklik" gibi anlamları ise onun semantik potansiyelinin farklı kutbunu oluşturmaktadır. Bir ilginç nokta da

semantik potansiyelinin farklı kutbunu oluşturmaktadır. Bir ilginç nokta da Baraba Tatarcasındaki *yalın-* ve diğer Türk lehçelerinde gördüğümüz *yalvar-* kelimelerinin aynı anlamla “yal” köküne dayanmasıdır. Bu kökten olan birçok türemiş kelimenin (özellikle kökle ekin kaynaşmış olarak karşımıza çıktığı kelimelerin) bulunması, aslında ayrıca bir etimolojik araştırmaya konu olabilir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: sayıları çok az olsa bile bütün Türk boylarının araştırılması Türkoloji açısından gereklidir. Bunlardan biri olan Baraba Tatarlarının büyük zorluklara rağmen günümüze kadar getirdikleri dil, Türkçe hazinemizin bir bölümü olarak unutulmayı hak etmiyor.

KAYNAKÇA

1. Azerbaycan Dilinin Dialektoloji lügati (Haz.: M. Şiraliyev, R. Rüstemov, A. Veliyev, G. Hesenov, B. Tağıyev) , Bakü, Azerbaycan İlimler Akademisi Neşriyatı, 1964.
2. Baskakov N. A. Vvedeniye v İzuçeniye Tyurkskih Yazıkov, Moskva, “Vısşaya Şkola” , 1969.
3. Dmitriyeva L. V. Yazık Barabinskih Tatar, Leningrad, “Nauka” (L. O.) , 1981.
4. Dulzon A. P. Etnolingvistiçeskaya Differentsiatsiya Tyurkov Sibiri, “Struktura i İstoriya Tyurkskih Yazıkov”, Moskva, “Nauka”, 1971.
5. Kaşgarlı M. Divanü Lûgat-İt Türk (çeviren: B. Atalay), 3.baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 524, 1991.
6. Pavlenkov F. Entsiklopediçeskiy Slovar' , S.- Peterburg, Tipografiya Y. N. Erlih, 1905.
7. Sagalayev H. M. Uralo- Altayskaya Mifologiya, Novosibirsk, “Nauka” , 1991